

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

INCLUSION AND DIVERSITY

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Спецвипуск, 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Засновник – Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 479 від 29.02.2024 року
Ідентифікатор медіа: R30-03336

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 491 від 27 квітня 2023 року (додаток 3)

Галузь знань: освіта/педагогіка.

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта

Друкується згідно з рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Протокол № 5 від 16.12.2024 р.)

Головний редактор:

Боряк О. В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Члени редакційної колегії:

Бойченко М. А. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Сумського державного
педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Бондаренко Ю. А. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Дегтяренко Т. М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Миронова С. П. – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

Пахомова Н. Г. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Рарот Галина – доктор габілітований, професор Люблінського технічного університету, Республіка Польща

Шермет М. К. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

Бобер Анна Володимирівна, Косенко Юрій Миколайович ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ПРИ ПРОВЕДЕННІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВИХ ЗАНЯТЬ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРАХ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ ОСВІТУ НА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ФОРМІ НАВЧАННЯ (ПЕДАГОГІЧНИЙ ПАТРОНАЖ).....	5
Боряк Оксана Володимирівна, Шеремет Марія Купріянівна КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	10
Куренкова Анна Володимирівна НЕЙРОМЕРЕЖІ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ.....	14
Людмила Зіновіївна Пакушина, Інна Миколаївна Литвин ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ТАКТУ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	18

CONTENT

Bober Anna, Kosenko Yurii THE USE OF DIDACTIC GAMES WHEN CONDUCTING CORRECTIVE CLASSES ON THE DEVELOPMENT OF SPEECH IN INCLUSIVE RESOURCE CENTERS WITH CHILDREN WHO OBTAIN EDUCATION INDIVIDUALLY (EDUCATIONAL PATRONAGE).....	5
Boriak Oksana, Sheremet Maria A HOLISTIC APPROACH TO STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE CONTEXT OF WAR.....	10
Kurienkova Anna NEURAL NETWORKS AS AN INNOVATIVE TOOL IN SPEECH THERAPY WORK.....	14
Pakushyna Liudmyla, Lytvyn Inna SPECIFIC FEATURES OF PEDAGOGICAL TACT OF A SPEECH THERAPIST IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	18

ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ПРИ ПРОВЕДЕННІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВИХ ЗАНЯТЬ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРАХ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ ОСВІТУ НА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ФОРМІ НАВЧАННЯ (ПЕДАГОГІЧНИЙ ПАТРОНАЖ)

Бобер Анна Володимирівна,

аспірантка 3 року навчання спеціальності «Спеціальна освіта»

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID ID: 0000-0001-9349-5388

Researcher ID: HME-0870-2023

Косенко Юрій Миколайович,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID ID: 0000-0003-2723-2031

Scopus ID 57430300900

Researcher ID: A-2452-2019

Web of Science 1811052

CV Yurii Kosenko

У статті представлено аналіз особливостей використання дидактичних ігор при проведенні корекційно-розвиткових занять у інклюзивно-ресурсних центрах. В рамках дослідження були проаналізовані документи інклюзивно-ресурсних центрів, плани занять та журнали обліку відвідувань, що дозволило виділити специфіку застосування дидактичних ігор для розвитку мовлення та пізнавальних процесів у дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

Діти, які навчаються на педагогічному патронажі можуть отримувати корекційно-розвиткові послуги у інклюзивно-ресурсних центрах. В залежності від рівня підтримки та потреб дитини можуть бути прописані заняття з вчителем-логопедом, практичним психологом, вчителем-дефектологом, вчителем-реабілітологом.

Встановлено, що діти які навчаються на педагогічному патронажі та відвідують корекційно-розвиткові заняття в ІРЦ – це діти зі складними порушеннями розвитку (з інтелектуальними порушеннями, системним недорозвитком мовлення, РАС, порушеннями опорно-рухового апарату тощо) та переважно з 4 – 5 рівнем підтримки.

Підкреслено, що дидактичні ігри є ефективним засобом розвитку мовлення, дозволяють активізувати пізнавальні процеси, стимулювати інтерес до навчання. Визначено специфіку використання дидактичних ігор для дітей з різними типами порушень, зокрема з дитячим церебральним паралічем (ДЦП), розладами аутистичного спектру (РАС), інтелектуальними порушеннями (ІП). Проаналізовано, як можна використовувати ігри, що розвивають артикуляцію, словниковий запас, соціальні навички тощо.

Важливим аспектом є індивідуальний підхід до кожної дитини. Ефективність використання ігор значною мірою залежить від врахування особливостей розвитку, інтересів та потреб кожного учня. Для досягнення максимального ефекту необхідно підбирати ігри, які відповідають рівню розвитку дитини та її індивідуальним особливостям.

Отримані дані мають практичну цінність для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, педагогів, батьків / законних представників дітей з ООП. Надані рекомендації щодо підбору ігор та їх адаптації для дітей з тяжкими порушеннями можна використовувати на корекційно-розвиткових заняттях, уроках та під час виконання домашніх завдань.

Ключові слова: дидактична гра; педагогічний патронаж; проєктувальна компетентність; педагогічні працівники інклюзивно-ресурсних центрів; індивідуальна освітня траєкторія; здобувачі освіти з особливими освітніми потребами; мовленнєва діяльність; немовленнєві діти; затримка психомовленнєвого розвитку; комунікативна діяльність.

Bober Anna, Kosenko Yurii. The use of didactic games when conducting corrective classes on the development of speech in inclusive resource centers with children who obtain education individually (educational patronage)

The article presents an analysis of the peculiarities of the use of didactic games when conducting corrective and developmental classes in inclusive resource centers. As part of the research, the documents of inclusive resource centers, lesson plans and attendance logs were analyzed, which made it possible to highlight the specifics of the use of didactic games for the development of speech and cognitive processes in children with special educational needs (SEN).

Children studying under pedagogical patronage can receive correctional and developmental services in inclusive resource centers. Depending on the level of support and the child's needs, classes with a speech therapist teacher, a practical psychologist, a defectologist teacher, and a rehabilitation teacher can be prescribed.

It has been established that children who study under pedagogical patronage and attend corrective and developmental classes at the IRC are children with complex developmental disorders (with intellectual disabilities, systemic underdevelopment of speech, ASD, disorders of the musculoskeletal system, etc.) and mostly with 4-5 levels of support .

It is emphasized that didactic games are an effective means of speech development, allow to activate cognitive processes, stimulate interest in learning. The specifics of the use of didactic games for children with various types of disorders, in particular with cerebral palsy (CP), autism spectrum disorders (ASD), intellectual disabilities (IP), have been determined. Analyzed how games can be used to develop articulation, vocabulary, social skills, etc.

An important aspect is an individual approach to each child. The effectiveness of using games largely depends on taking into account the specifics of development, interests and needs of each student. To achieve the maximum effect, it is necessary to select games that correspond to the child's level of development and his individual characteristics.

The obtained data have practical value for specialists of inclusive resource centers, teachers, parents/legal representatives of children with special needs. The provided recommendations on the selection of games and their adaptation for children with severe disabilities can be used in remedial and developmental classes, lessons and during homework.

Key words: didactic game; pedagogical patronage; design competence; pedagogical workers of inclusive resource centers; individual educational trajectory; students with special educational needs; speech activity; non-verbal children; delayed psycho-speech development; communicative activity.

Вступ. В Україні зростає кількість дітей з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту на індивідуальній формі навчання. За даними Інституту освітньої аналітики, у 2023–2024 навчальному році понад 87 тисяч українських учнів навчається на сімейній (домашній) формі. Приблизно 34% батьків, які обирають сімейну форму навчання, повідомляють що саме особливі освітні потреби/інвалідність дитини і стали основною причиною вибору саме даної форми навчання. [5]

Ефективність корекційно-розвиткових занять з такими дітьми є важливою проблемою сучасної педагогіки. Дидактичні ігри, як один із методів навчання, сприяють розвитку мовлення, пізнавальних процесів та соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

Мета статті. Провести аналіз особливостей використання дидактичних ігор при проведенні корекційно-розвиткових занять у інклюзивно-ресурсних центрах з дітьми, які здобувають освіту на індивідуальній формі навчання

Матеріали та методи. В рамках дослідження використання дидактичних ігор при проведенні корекційно-розвиткових занять у інклюзивно-ресурсних центрах було проведено аналіз документації, плани корекційно-розвиткових занять, журнали обліку відвідування та звіти за 2023-2024 н.р.

Результати. Індивідуальна форма навчання – спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком, забезпечується педагогічними працівниками за місцем проживання учнів та організується для забезпечення права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти. [9]

Педагогічний патронаж – це спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема з метою забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми. [10].

У Положенні про індивідуальну форму навчання визначено, що діти, які навчаються на педагогічному патронажі можуть отримувати корекційно-розвиткові послуги у інклюзивно-ресурсних центрах. [9]

У наукових дослідженнях акцентується увага на корекційно-розвивальному потенціалі дидактичних

ігор для формування пізнавальної активності учнів початкових класів, розвитку їхнього інтересу та мотивації до навчання. Це сприяє міцному засвоєнню теоретичних знань, формуванню необхідних навчальних умінь і навичок, а також стимулює мовленнєву діяльність, мислення, пам'ять і інші психічні процеси у дітей з інтелектуальними порушеннями. Дослідники відзначають важливість дидактичних ігор для підвищення зацікавленості учнів до різних предметів. Ігрова атмосфера на уроках допомагає розвивати навички планування майбутньої діяльності, самостійність у роботі, продуктивність, а також сприяє перенесенню знань та вмінь у нові ситуації. [6]

Корекційно-розвиткові заняття у інклюзивно-ресурсних центрах відвідують діти із складними порушеннями розвитку, зокрема з помірно недоумкуватістю з системним недорозвитком мовлення тяжкого ступеню, розладами поведінки у вигляді опозиційно-протестних реакцій внаслідок органічного ураження ЦНС (гіпоксично-ішемічного), з помірним ступенем порушення життєдіяльності, структурною епілепсією, ДЦП змішаної форми, зі специфічними розладами координації та дрібної моторики.

Діти з ДЦП часто мають труднощі з артикуляцією, словниковим запасом та формуванням граматично правильних речень. Для них важливі ігри, які спрямовані на розвиток моторики артикуляційних органів збагачення словникового запасу (лото з картинками), формування граматичних конструкцій (складання простих речень) та розвиток зв'язного мовлення (розповіді за серією картинок). При роботі з такими дітьми важливо використовувати індивідуальний підхід, візуальну підтримку та прості інструкції.

Діти з РАС мають труднощі з соціальною комунікацією, розумінням невербальних сигналів та абстрактних понять. Для них корисними будуть ігри, які спрямовані на розвиток розуміння мовлення, соціальних навичок, вміння вести діалог (соціальні історії, ігри з ролями), розуміння інтонації та міміки (лото з емоціями). При проведенні таких ігор важлива структурованість, використання візуальних розкладів та тем, які цікавлять дитину.

Діти з інтелектуальними порушеннями мають обмежений словниковий запас та труднощі з розумінням абстрактних понять. Для них важливо використовувати ігри, які спрямовані на розвиток розуміння мовлення,

формування граматичних конструкцій та збагачення словникового запасу.

Для дітей з РАС.

Використання дидактичних ігор під музику / відеозразки, інтерактивних дидактичних ігор та караоке-мікрофона є ефективним підходом для розвитку мовлення та загальних когнітивних навичок у дітей з РАС.

Вибір тем для інтерактивних ігор має велике значення для даної категорії. Найбільш ефективними є теми, які відображають повсякденні ситуації та пов'язані з інтересами дитини. Наприклад, ігри, що моделюють похід у магазин, відвідування лікаря, допомагають краще розуміти соціальні взаємодії. Пов'язані з захопленнями, ігри, які базуються на улюблених мультфільмах або персонажах, підвищують мотивацію дитини до навчання.

Щоб підібрати рівень складності ігор, необхідно враховувати вік дитини, рівень розвитку, індивідуальні особливості.

Поступове ускладнення. Починати з простих завдань і поступово ускладнювати їх, додаючи нові елементи.

Індивідуальні завдання. Створення індивідуальних завдань для кожної дитини, які відповідають її рівню розвитку.

Використання різних підказок (візуальних, словесних), щоб допомогти дитині виконати завдання.

Музичні дидактичні ігри. Караоке – це не просто розвага, а й ефективний інструмент для розвитку мовлення у дітей з РАС. За допомогою караоке ми розвиваємо такі мовленнєві навички:

- артикуляція: правильна вимова звуків і складів під час співу;
- інтонація: зміна висоти голосу, наголосів, мелодійність мовлення;
- ритм: відтворення ритмічної структури пісень;
- словник: запам'ятовування слів і мелодій пісень.

При виборі музичних дидактичних ігор необхідно враховувати індивідуальні інтереси кожної дитини та рівень її мовленнєвого розвитку.

Можна використовувати дитячі пісеньки (прості тексти, повторювані фрази), пісні з мультфільмів (знайомі мелодії та персонажі допомагають створити позитивну атмосферу), пісні, що відповідають тематиці занять (наприклад, якщо ми вивчаємо тему «Тварини», то підбираємо пісеньки про тварин).

Критерії відбору пісень: короткий і зрозумілий текст, з повторюваними фразами; тексти пісень повинні бути позитивними, не викликати страху або тривоги; пісні повинні бути актуальними для дитини і відповідати її інтересам.

Адаптація вправ для дітей з РАС. Візуальна підтримка: використання картинок або відео з виконанням вправ, щоб дитина могла бачити, як правильно рухатися. Покрокові інструкції: розділення кожної вправи на прості кроки, чітке і лаконічне пояснення. Позитивне підкріплення: заохочення дитини за правильно виконані рухи.

Для дітей з ДЦП

Масажні техніки, масажні м'ячики, су-джок, щітки, стимуляція долонь і пальців за допомогою різних тек-

стурних матеріалів допомагають покращити кровообіг, зменшити спастичність та підвищити тактильну чутливість. Найкращий варіант – це інтегрувати елементи масажу в дидактичні ігри. Наприклад, масаж з елементами рахунку, під час масажу рахуйте пальчики, м'ячики, повторюйте назви частин тіла.

Вірші-казки. Супроводжуючи масаж віршиками про подорожі м'ячика, їжачка та інших персонажів, можна зробити заняття цікавішим та ефективнішим. Наприклад, вірш «Подорож м'ячика». М'ячик котиться по руці, зупиняється на кожному пальчику. Називаємо кожен пальчик, виконуємо прості вправи для пальців («Пальчики вітаються»).

Фонематичний слух. Можна запропонувати дитині послухати різні звуки (тварин, транспорту, музичних інструментів) та показати відповідну картинку.

Звуковий аналіз та синтез. Визначення першого звуку у слові, поділу слова на склади. Показуємо картку з написаним словом. Пропонуємо два варіанта. Завдання – подивись який перший звук. Поділ на склади: показуємо картинку, плескаємо в долоні, пропонуємо підібрати цифру 2 чи 3.

Розвиток словника. Розширення словникового запасу дитини за допомогою картинок із зображеннями різних предметів, тварин, овочів та фруктів. Пропонуємо дві картинки, завдання – подивись де картопля, ведмідь тощо. Лексичні теми «Кольори», «Тварини», «Овочі та фрукти» тощо.

Літери. Пропонуємо дитині подивитися на картинку (літера «А»). Забираємо картинку та пропонуємо дві карточки з літерами «А» та «Б». Просимо подивитися очима або показати рукою де написана літера «А».

Слова. Пропонуємо дитині подивитися на картинку (велосипед). Забираємо картинку та пропонуємо дві карточки з надписами «велосипед», «автобус». Просимо подивитися очима або показати рукою де написано слово «велосипед».

Для дітей з ПП.

Діти з інтелектуальними порушеннями краще засвоюють матеріал, якщо він подається поступово і повторюється кілька разів. Наочність, використання яскравих картинок, предметів, жестів допомагає краще зрозуміти інформацію. Прості та чіткі інструкції сприяють кращому розумінню завдань.

Сортування предметів: за формою, кольором, розміром. Можна використовувати різноманітні предмети (кубики, кульки, фігурки).

Лото. Картинки з зображеннями предметів, тварин, овочів тощо.

Адаптація для дітей з різними ступенями інтелектуальних порушень.

Для дітей з легкими інтелектуальними порушеннями можна використовувати більш складні ігри, але з додатковою підтримкою. Заохочувати до самостійного вирішення проблем. Сприяти розвитку соціальних навичок через гру в ролі.

Для дітей з помірними інтелектуальними порушеннями можна використовувати прості ігри з великою кількістю візуальних підказок, розбивати завдання на

дрібні кроки, акцентувати увагу на практичних навичках.

При проведенні занять з дітьми з тяжкими інтелектуальними порушеннями необхідно фокусуватися на сенсорних іграх, які розвивають відчуття, використовувати прості рухи і жести, заохочувати до взаємодії з оточенням.

Висновки. Використання дидактичних ігор є ефективним методом розвитку описової лексики дітей з особливими освітніми потребами.

В результаті дослідження було встановлено, що дидактичні ігри є ефективним засобом корекції мовленнєвих порушень у дітей з різними порушеннями розвитку (ДЦП, РАС, ІП). Було визначено характерні мовленнєві порушення для кожної категорії дітей та розроблено рекомендації щодо підбору дидактичних ігор, їх адаптації та проведення. Зокрема, для дітей з РАС рекомендовано використовувати інтерактивні дидак-

тичні ігри та відеозразки. Для дітей з ДЦП – масажні техніки, вірші-казки, фонематичні вправи, розвиток словника та глобальне читання.

Для досягнення максимального ефекту необхідно використовувати різноманітні методи і техніки, що відповідають індивідуальним особливостям кожного учня. Учні з особливими освітніми потребами мають різні здібності та потреби, тому важливо підбирати методи та техніки, які будуть найбільш ефективними для кожної дитини.

Отримані результати мають важливе практичне значення для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів. Вони підтверджують, що дидактичні ігри можуть стати потужним інструментом у роботі з дітьми з різними труднощами. Запропоновані в дослідженні рекомендації щодо підбору ігор, їхньої адаптації та проведення можуть бути використані для розробки ефективних корекційних програм та занять.

Література:

1. Bober A., Kosenko Y., Korol O. Development of an interactive website with didactic games to enhance vocabulary in young students with intellectual disabilities. *Information Technologies and Learning Tools*. 2024. Vol 102. № 4. P. 39–50.
2. Боряк О. В. Діагностика, формування й корекція мовленнєвої діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку: теорія і практика : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2018. 458 с.
3. Боряк О. В., Косенко Ю. М. Мовленнєвий розвиток дітей з особливими освітніми потребами як провідний чинник соціалізації. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. № 2. С. 65–71.
4. Боряк О. В., Косенко Ю. М. Альтернативна комунікація як засіб розвитку мовленнєвої діяльності дітей із комплексними порушеннями. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 35. С. 264–270.
5. Климус Т. М., Пацута О. М. Сімейна форма навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах середньої та спеціальної освіти. *Inclusion and Diversity*. 2024. №4. С. 15–18. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.4.3>
6. Косенко Ю. М. Дидактична гра як метод формування історичних понять у розумово відсталих учнів: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 272 с.
7. Косенко Ю. М., Боряк О. В., Король О. М. Застосування комп'ютерних дидактичних ігор у навчанні історії школярів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного класу. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 77. № 3. С. 76–89.
8. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 205 с.
9. Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах : Наказ МОН № 8 від 12.01.16 року https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/50829/ (дата звернення: 27.10.2024).
10. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 06.10.2024 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 27.10.2024).

References:

1. Bober A., Kosenko Y., Korol O. (2024). Development of an interactive website with didactic games to enhance vocabulary in young students with intellectual disabilities. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol 102. № 4. P. 39–50. [in Ukrainian].
2. Boryak, O.V. (2018). Diahnostyka, formuvannia y korektsiia movlennievoi diialnosti ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku molodshoho shkilnoho viku: teoriia i praktyka: monohrafiia [Diagnosis, formation and correction of speech activity of children with intellectual development disorders of primary school age, theory and practice: monograph]. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka. 458 p. [in Ukrainian].
3. Boriak O. V., Kosenko Y. M. (2020). Movlennievyyi rozvytok ditei z osoblyvymy osvitynymy potrebamy yak providnyi chynnyk sotsializatsii. [Speech development of children with special educational needs as a leading factor of socialization]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats. Pedagogichni nauky*. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet. № 2. P. 65–71. [in Ukrainian].
4. Boriak O. V., Kosenko Y.M. (2021). Alternatyvna komunikatsiia yak zasib rozvytku movlennievoi diialnosti ditei iz kompleksnymy porushenniamy. [Alternative communication as a means of developing the speech activity of children with complex disorders]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. № 35. P. 264–270. [in Ukrainian].

5. Klymus T.M., Patsuta O.M. (2024). Simeina forma navchannia ditei z osoblyvymy osvitimy potrebamy u zakladakh serednoi ta spetsialnoi osvity. [Family form of education of children with special educational needs in secondary and special education institutions]. *Inclusion and Diversity*. №4. pp. 15-18. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.4.3> [in Ukrainian].
6. Kosenko Y. M. (2015). Dydaktychna hra yak metod formuvannia istorychnykh poniat u rozumovo vidstalykh uchniv: monohrafiia. [Didactic game as a method of forming historical concepts in mentally retarded students: monograph]. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. 272 p. [in Ukrainian].
7. Kosenko Y. M., Boriak O. V., Korol O. M. (2020). Zastosuvannia kompiuternykh dydaktychnykh ihor u navchanni istorii shkolariv z porushenniamy intelektualnoho rozvytku v umovakh inkluzyvnoho klasu. [The use of computer didactic games in teaching history to students with intellectual disabilities in an inclusive classroom]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*. T. 77. № 3. P. 76–89. [in Ukrainian].
8. Myronova S. P. (2014). Metodyka korektsiinoi roboty pry porushenniakh piznavalnoi diialnosti: pidruchnyk [Methodology of corrective work in the case of cognitive impairment]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka. 205 p. [in Ukrainian].
9. Nakaz MON «Polozhennia pro indyvidualnu formu navchannia v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh» (2016). [Regulations on the individual form of education in general educational institutions: Order of the Ministry of Education and Culture]. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/50829/ (last accessed: 27.10.2024). [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». № 2145-VIII (2017). [Law of Ukraine «On Education»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (last accessed: 27.10.2024). [in Ukrainian].

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Боряк Оксана Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач-професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0003-2484-1237
Researcher ID: Z-1041-2018

Шеремет Марія Купріянівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0003-1437-3820

Комплексний підхід до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами – це системний підхід до надання освітніх, психологічних, соціальних і медичних послуг, спрямованих на створення сприятливих умов для навчання, розвитку та соціалізації таких дітей. Метою комплексного підходу є забезпечення максимальної реалізації потенціалу кожного здобувача з урахуванням його індивідуальних особливостей.

Визначають наступні складові компоненти комплексного підходу, серед яких: освітній компонент – розробка індивідуальної програми розвитку (ІПР), застосування адаптованих або модифікованих навчальних програм, використання спеціальних методик, засобів і технологій навчання. Психологічний компонент, у межах якого здійснюється діагностика емоційного стану дитини, консультування дитини, її батьків і педагогів; психокорекційна робота для подолання стресу, тривожності чи інших емоційних проблем. Соціальний компонент – допомога у соціалізації дитини в колективі; взаємодія з батьками для формування сприятливого середовища вдома, сприяння інтеграції дитини в суспільство через позашкільні активності. Медичний компонент: моніторинг стану здоров'я дитини; рекомендації щодо режиму дня, харчування та фізичних навантажень; надання спеціалізованої медичної допомоги (за потреби). Створення інклюзивного середовища: забезпечення доступності освітнього простору (фізичного та інформаційного); створення комфортних умов для навчання, адаптованих до потреб дитини; залучення асистентів вчителя, при потребі – тьюторів для індивідуальної підтримки.

До команди фахівців зазвичай можуть входити: педагоги, логопеди, психологи, дефектологи, соціальні працівники, медичні працівники, а також батьки. Їхня спільна робота дозволяє врахувати всі аспекти розвитку та навчання дитини.

Комплексний підхід здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим оскільки потребує адаптації під сучасні виклики.

Комплексний підхід має бути орієнтований на задоволення індивідуальних потреб дитини, допомогу в подоланні наслідків стресу та забезпечення безперервності освіти, навіть у складних умовах.

Комплексний підхід є ключовим елементом як спеціальної так і інклюзивної освіти, адже забезпечує рівні можливості для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: комплексний підхід, педагогічні працівники, інклюзивно-ресурсні центри, індивідуальна освітня траєкторія, здобувачі освіти, особливі освітні потреби.

Boriak Oksana, Sheremet Maria. A holistic approach to students with special educational needs in the context of war

A Comprehensive Approach to Learners with Special Educational Needs is a systematic method of providing educational, psychological, social, and medical services aimed at creating favorable conditions for the learning, development, and socialization of such children. The goal of comprehensive support is to ensure the maximum realization of each learner's potential while considering their individual characteristics.

The key components of this comprehensive approach include: Educational Component: Developing an Individual Development Program (IDP); Utilizing adapted or modified curricula; Applying special teaching methods, tools, and technologies. Psychological Component: Diagnosing the emotional state of the child; Providing counseling to the child, their parents, and teachers; Conducting psychological interventions to address stress, anxiety, or other emotional challenges. Social Component: Assisting with the child's socialization within a group; Engaging with parents to foster a supportive home environment; Facilitating the child's integration into society through extracurricular activities. Medical Component: Monitoring the child's health status; Offering recommendations on daily routines, nutrition, and physical activity; Providing specialized medical care as needed. Creation of an Inclusive Environment: Ensuring accessibility of the educational space (both physical and informational); Creating comfortable learning conditions tailored to the child's needs; Engaging teaching assistants or tutors for individual support when required.

This approach is designed to provide holistic support, promoting the academic and personal growth of children with special educational needs and fostering their successful integration into society.

A team of specialists usually includes teachers, speech therapists, psychologists, special education professionals, social workers, medical staff, and parents. Their collaborative efforts ensure that all aspects of a child's development and learning are taken into account.

A comprehensive approach to learners with special educational needs during martial law is critically important, as it requires adaptation to current challenges.

This approach should focus on meeting the individual needs of the child, providing support to overcome the effects of stress, and ensuring continuity of education even under difficult circumstances.

A comprehensive approach is a key element of both special and inclusive education, as it guarantees equal opportunities for learners with special educational needs.

Key words: *comprehensive approach, pedagogical staff, inclusive resource centers, individual educational trajectory, students, special educational needs.*

Вступ. Освіта здобувачів із особливими освітніми потребами (ООП) в умовах війни стикається з численними викликами, пов'язаними з нестабільністю, відсутністю ресурсів і психологічним стресом. У таких обставинах важливо забезпечити безперервність освітнього процесу та створити умови, які підтримуватимуть розвиток і соціалізацію здобувачів освіти.

Під час війни діти з ООП є однією з найбільш вразливих груп населення. В умовах постійної небезпеки та тривалого стресу вони позбавлені належних умов для розвитку, корекції та навчання. Відчуття тривоги, страху, напруги та невизначеності ускладнюють ці процеси. Діти, які були змушені покинути зону бойових дій, прифронтові території, стикаються з труднощами соціальної адаптації в нових умовах. Зважаючи на те, що такі діти мають обмежені можливості швидко сприймати та обробляти інформацію з навколишнього середовища, необхідно впроваджувати в освітній процес заходи підтримки, спрямовані на зменшення наслідків психологічної травми.

Відповідно, особливої уваги потребує правильна організація комплексного підходу обраної категорії здобувачів, залучення фахівців на різних етапах його впровадження, інформування батьків (або їх представників чи опікунів).

Матеріали та методи. Методами дослідження були: аналіз першоджерел щодо вивчення досвіду впровадження комплексного підходу здобувачів із ООП в умовах війни, що дає змогу належним чином сформулювати теоретичні положення та практичні рекомендації у цій сфері; визначено методичні підходи до виявлення потреб дітей з ООП до здійснення якісної освіти у віддаленому (дистанційному) режимі; узагальнено методичні підходи до визначення потреб вище зазначеної категорії дітей у комплексних корекційно-розвиткових послугах та здійснено порівняльний аналіз існуючих методичних підходів до визначення потреб дітей із порушеннями психофізичного розвитку у комплексному підході в Україні в умовах сьогодення.

Результати дослідження. Комплексний підхід (КП) до дітей із особливими освітніми потребами – це багатовимірний метод організації навчання, виховання та підтримки, який враховує індивідуальні особливості, потреби та можливості кожної дитини. КП безумовно пов'язаний з психолого-педагогічним супроводом дітей із ООП і є предметом дослідження як науковців так і практиків нашої держави. У дослідженнях Ю. Бондаренко, В. Бондаря, Т. Вісковагої, А. Душки, В. Засенка, Т. Ілляшенко, Л. Кузавої, В. Кобильченка, С. Миронової, Л. Прохоренко, Т. Скрипник, Г. Соколової, О. Хохліної, М. Шеремет та ін. обґрунтовані організаційно-методичні засади супроводу здобувачів із ООП з різними порушеннями психофізичного розвитку [1].

Історія становлення КП до дітей із ООП пройшла довгий шлях, що включає еволюцію суспільного ставлення до людей з інвалідністю, розвиток педагогіки, психології та соціальних наук. У дослідженнях В. Бондаря, В. Золотверх, В. Липи, В. Синьова, М. Супруна та ін. було виокремлені історичні етапи становлення, серед яких:

1. Початковий етап (давні часи – XVIII століття): ізоляція та виключення. У давні часи дітей із ООП часто вважали «недосконалыми» або «проклятими». Більшість таких дітей не отримували освіти чи соціальної підтримки.

В епоху Середньовіччя домінували підходи ізоляції, де людей із ООП часто виключали з суспільного життя.

2. Перші спроби допомоги (XVIII – XIX століття) – поява інституцій. У цей період з'являються спеціалізовані заклади (інтернати, лікарні) для дітей із порушеннями зору, слуху та інтелектуального розвитку.

У 1779 році Жан-Ітар у Франції почав працювати з дітьми із порушеннями розвитку, застосовуючи індивідуальні методи навчання.

З'являються перші педагогічні системи, зокрема роботи Марії Монтесорі, які спрямовані на врахування індивідуальних потреб дитини.

3. Розвиток спеціальної освіти (XIX – середина XX століття). У XIX столітті з'являються школи для дітей із сенсорними порушеннями (глухих, сліпих). У цей період формуються спеціальні педагогічні методики для різних категорій дітей. У 1920-30-х роках акцентується увага на диференційованих підходах у навчанні.

4. Інклюзивна освіта та мультидисциплінарний підхід (друга половина XX століття). Після Другої світової війни змінюється ставлення до людей із ООП як до повноправних членів суспільства. У 1970-х роках розвивається концепція «нормалізації», яка передбачає, що всі діти мають право жити та навчатися в звичайному середовищі. У 1980-х роках у багатьох країнах приймаються закони про інклюзію, які підтримують право дітей із ООП на освіту в загальноосвітніх школах.

5. Сучасний етап (кінець XX – початок XXI століття) – комплексний підхід. Комплексний підхід стає основою роботи з дітьми із ООП. Він базується на: індивідуалізації освіти, мультидисциплінарній підтримці (педагоги, психологи, медики), активній співпраці з родиною дитини, інтеграції технологій у навчання.

Прийняття Конвенції ООН про права осіб із інвалідністю (2006) [2] зміцнило ідеї інклюзії та рівного доступу до освіти.

6. Український контекст. В Україні перші спеціальні заклади для дітей із ООП з'явилися в середині XX століття. У 2017 році ухвалено закон про інклюзивну освіту, який закріпив право дітей із ООП на навчання в загальноосвітніх школах [3].

Сьогодні в Україні розвиваються ресурсні центри, інклюзивно-ресурсні центри, адаптовані програми, спрямовані на підтримку дітей із ООП.

Комплексний підхід сьогодні є результатом довготривалого розвитку і ґрунтується на розумінні, що кожна дитина має право на якісну освіту, яка відповідає її індивідуальним можливостям.

Зупинимося на складових компонентах КП та особливостях їх здійснення саме в умовах воєнного стану.

Індивідуалізація навчання здобувачів із ООП в умовах воєнного стану – це підхід, який адаптує методи, матеріали та освітнє середовище для задоволення унікальних потреб кожної дитини, враховуючи виклики, спричинені кризовою ситуацією. Основними аспектами є: розробка індивідуальних освітніх програм (ІОП): визначення освітніх цілей відповідно до здібностей і потенціалу дитини; адаптація змісту навчання та темпу до індивідуальних потреб; гнучкі формати навчання: використання дистанційних або змішаних форм навчання для забезпечення доступу до освіти. Надання навчальних матеріалів у доступних форматах для дітей із різними порушеннями психофізичного розвитку.

Обов'язковою складовою індивідуалізації навчання є психологічна та емоційна підтримка: застосування стратегій для допомоги дітям у подоланні стресу та тривожності, спричинених війною. Забезпечення стабільної емоційної підтримки здійснюється через співпрацю з психологами та консультантами.

Індивідуалізація навчання передбачає створення безпечного освітнього середовища, що є безумовним пріоритетом фізичної та емоційної безпеки здобувачів у закладах освіти, укриттях або під час дистанційного навчання. Облаштування освітніх просторів з урахуванням особливих потреб дітей.

Індивідуалізація навчання неможлива без залучення батьків або опікунів, що передбачає надання рекомендацій та ресурсів для підтримки навчання дітей вдома, співпрацю педагогів і родин для забезпечення єдності підходів до навчання.

Фахова співпраця мультидисциплінарної команди супроводу дитини з ООП: включення педагогів, дефектологів, терапевтів, психологів та медичних працівників до розробки та реалізації індивідуальних планів. При цьому безумовною є необхідність фокусування на стійкість і безперервність освітнього процесу; розвиток навичок, які допоможуть дітям адаптуватися до змін і невизначеності; дотримання можливої мінімізації перерв у освітньому процесі для підтримання стабільності та результативності здійснення корекційно-розвиткової роботи.

Індивідуалізація навчання в умовах воєнного стану спрямована на забезпечення безперервного розвитку дітей із ООП, зміцнення їхньої стійкості та підтримку в освіті.

Наступною важливою складовою КП є психолого-педагогічна підтримка – забезпечення допомоги відповідних фахівців (психологів, логопедів, дефектологів тощо). Психолого-педагогічна підтримка здобувачів із ООП в умовах воєнного стану є важливою складовою забезпечення їхнього психоемоційного благополуччя, стабільного навчання та соціалізації під час надзвичайних умов. Ця підтримка включає комплекс заходів, спрямованих на допомогу дітям у подоланні стресу, тривожності та інших негативних наслідків війни. Можна визначити наступні напрями її здійснення:

1. Емоційна підтримка та корекція стресових реакцій. Забезпечення стабільної емоційної підтримки через психологічне консультування, групові або індивідуальні сеанси. Використання методів релаксації, арт-терапії, психологічних вправ для зниження рівня стресу та тривожності у дітей. Створення безпечного простору для вираження емоцій, що допомагає дітям справлятися з переживаннями від наслідків війни.

2. Психологічне коригування та профілактика психологічних проблем. Проведення психодіагностики для виявлення рівня стресу, тривожності, депресії, посттравматичних симптомів. Психокорекція на основі індивідуальних потреб, спрямована на подолання травмуючих ситуацій, адаптацію до нових умов життя. Профілактика розвитку психосоматичних порушень у дітей через регулярні консультації та психологічну підтримку.

3. Адаптація освітнього процесу до особливих умов. Розробка/впровадження адаптованих програм для здобувачів із ООП, що враховують їхні індивідуальні потреби, можливості та обмеження. Використання різних форм і методів навчання (дистанційне, змішане, індивідуальні заняття), які допомагають дітям продовжувати навчання навіть у складних умовах.

Підтримка дітей у засвоєнні навчальних матеріалів за допомогою асистентів, що дають можливість забезпечити індивідуальний підхід.

4. Робота з батьками та сім'єю. Психологічне консультування батьків для зниження рівня тривоги і стресу в родині, навчання методам підтримки дитини вдома.

Підтримка родин у створенні стабільного і безпечного домашнього середовища, яке допомагає дитині адаптуватися до змін і зберегти емоційну рівновагу. Співпраця з батьками в плануванні індивідуальних освітніх траєкторій для дитини та їх адаптація до нових обставин.

5. Розвиток соціальних навичок та інтеграція в суспільство. Підтримка дітей у розвитку комунікативних навичок, взаємодії з однолітками та дорослими в умовах стресу. Залучення дітей до позашкільних активностей (онлайн-групи, творчі майстерні), що дозволяють їм соціалізуватися і відчувати себе частиною громади. Створення умов для розвитку самостійності та впевненості через підтримку в адаптації до нових соціальних ролей і ситуацій.

6. Співпраця з мультидисциплінарною командою. Взаємодія з лікарями, соціальними працівниками, спеціалістами з фізичної реабілітації для надання комплексної підтримки дітям із ООП. Підключення педагогів, медичних працівників і психологів до створення індивідуальних планів розвитку та корекційної роботи.

7. Робота з посттравматичним стресом (ПТСР). Спеціалізовані психотерапевтичні методи для дітей, які пережили травмуючі ситуації, пов'язані з війною. Систематична робота щодо мінімізації симптомів ПТСР та адаптація до нових умов життя.

8. Допомога дітям у подоланні страхів і невпевненості, пов'язаних із соціалізацією. Використання психотерапевтичних методик для зниження рівня стресу та тривожності. Консультації для педагогів та соціальних працівників із питань роботи з дітьми у кризових ситуаціях.

Психолого-педагогічна підтримка є важливою складовою комплексного підходу до дітей із ООП в умовах

воєнного стану, оскільки вона забезпечує збереження емоційного здоров'я та можливість для безперервного навчання навіть за умов кризової ситуації.

КП не можливий без соціальної інтеграції дітей із ООП в умовах воєнного стану і передбачає забезпечення їхньої участі в суспільному житті, розвитку навичок соціальної взаємодії та подолання ізоляції. У кризових ситуаціях зростає потреба у підтримці цих дітей, аби мінімізувати вплив стресу та сприяти їхньому гармонійному розвитку. Можна визначити наступні складові соціальної інтеграції обраної категорії дітей.

Створення сприятливого соціального середовища: організація інклюзивних освітніх просторів, які враховують потреби дітей із ООП; формування в освітніх закладах атмосфери толерантності, прийняття й підтримки; проведення освітніх заходів для підвищення обізнаності серед однолітків щодо особливостей дітей із ООП [1].

Підтримка розвитку комунікативних навичок: використання спеціальних методик для розвитку навичок спілкування та взаємодії; організація групових занять, що сприяють формуванню соціальних зв'язків між дітьми; заохочення до участі у спільних проєктах та заходах, які включають усіх здобувачів.

Залучення до позашкільних активностей: інтеграція дітей із ООП у спортивні, культурні, творчі та соціальні гуртки, адаптовані до їхніх можливостей, проведення інклюзивних заходів, таких як виставки, концерти, майстер-класи, де діти можуть проявити свої здібності.

Залучення батьків, або осіб які їх замінюють до освітнього та соціального життя дитини, підтримка сімейних заходів, які сприяють соціальній активності дітей.

Підтримка в умовах переселення та переміщення, яка є першочерговою і передбачає допомогу дітям, які опинилися у нових соціальних умовах через евакуацію чи зміну місця проживання. Сприяння налагодженню контактів із місцевою громадою, іншими дітьми

та дорослими. Організація соціальних програм, спрямованих на інтеграцію переселених дітей із ООП.

Формування навичок самостійності: навчання дітей базових соціальних навичок, які дозволяють їм адаптуватися до змін, залучення дітей до прийняття рішень і планування своєї участі в житті громади, суспільства.

Соціальна інтеграція дозволяє дітям із ООП відчувати себе частиною колективу; розвивати впевненість у собі та своїх можливостях; будувати соціальні зв'язки, які сприяють їхньому емоційному благополуччю; адаптуватися до складних умов, викликаних війною, і знаходити підтримку в суспільстві [4].

Таким чином, соціальна інтеграція дітей із ООП в умовах воєнного стану є важливим кроком до забезпечення їхніх прав на повноцінне життя та рівні можливості.

Партнерство з родиною: залучення батьків до процесу навчання та підтримки дитини.

Висновки. Комплексний підхід здобувачів освіти із особливими освітніми потребами під час воєнного стану стає особливо актуальним, адже кризи, спричинені військовими діями, потребують взаємодії фахівців із різних галузей. Такий підхід дозволяє вирішувати складні завдання комплексно, враховуючи освітні, соціальні, психологічні, медичні, економічні та інші аспекти.

Для результативного здійснення КП необхідними умовами є координація дій – спільна робота представників різних галузей (педагогів, медиків, психологів, юристів, соціальних працівників) для узгодження та уникнення дублювання зусиль; гнучкість та адаптивність – швидке реагування на зміни у ситуації, розробка стратегій на основі аналізу різних сценаріїв, враховуючи реалії воєнного часу.

Таким чином, комплексний підхід є не лише інструментом вирішення нагальних потреб, а й основою для побудови стійкого суспільства в умовах викликів воєнного часу, здійснення підтримки найбільш уразливої категорії населення нашої держави – дітей із особливими освітніми потребами.

Література:

1. Боряк О. В. Центри реабілітації в Україні: реалії та перспективи. *Inclusion and Diversity*. Випуск 3, 2024. С. 10–14.
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю, 2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
3. Литовченко С. Навчально-реабілітаційний центр як сучасна форма організації освіти дітей із порушенням слуху. *Особлива дитина: навчання і виховання*. № 1, 2017. С. 78–85.
4. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.

References:

1. Boryak, O. V. (2024). Tsenry rehabilitatsiyi v Ukraini: realiyi ta perspektyvy. *Inclusion and Diversity*. Vypusk 3, S. 10-14 [Rehabilitation centers in Ukraine: realities and prospects. *Inclusion and Diversity*. Issue 3, 2024. P. 10–14 [in Ukrainian]].
2. Konventsyya pro prava osib z invalidnistyu (2006). [Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian]].
3. Lytovchenko, S. (2017). Navchalno-reabilitatsiyniy tsentr yak suchasna forma orhanizatsii osvity ditei iz porushenniam slukhu. *Osoblyva dityna: navchannia i vykhovannia*. № 1, S. 78-85 [Educational and rehabilitation center as a modern form of education for children with hearing impairment. *A special child: education and upbringing*. № 1, pp. 78–85 [in Ukrainian]].
4. Myronova, S. P. (2016). Pedagogika inklyuzyvnoyi osvity: navchal'no-metodychnyy posibnyk. Kam'yanets'-Podil's'kyu natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohiyenka, 164 s. [Pedagogy of inclusive education: educational and methodological manual. Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, 2016. 164 p. [in Ukrainian]].

НЕЙРОМЕРЕЖІ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ

Куренкова Анна Володимирівна,
доктор філософії зі спеціальної освіти,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID ID: 0000-0001-9131-933X
Scopus Author ID: 57220202269

У статті досліджуються інноваційні можливості використання нейромереж у корекційно-логопедичній роботі, аналізується потенціал штучного інтелекту для оптимізації освітнього процесу, особливо при роботі з дітьми, які мають порушення мовлення.

Наукове дослідження розкриває широкий спектр застосування нейромереж у логопедичній практиці, демонструючи їх унікальні можливості в створенні персоналізованих дидактичних матеріалів, генерації навчальних коміксів та розробці освітніх інструментів. Особливу методологічну цінність становить детальний аналіз техніки складання ефективних промптів для генерації зображень.

У дослідженні представлено графічні нейромережі DeepAI.art (для створення зображень за текстовим описом) та Photoeditor.ai (інструмент редагування та генерації портретів), розкрито їх потенціал у логопедичній практиці.

Представлено практичні кейси використання нейромереж: створення індивідуальних навчальних матеріалів, генерація коміксів для корекції мовлення та розробка вправ для розвитку дрібної моторики. Кожен кейс демонструє унікальні можливості трансформації корекційно-освітнього процесу.

Дослідження переконливо доводить переваги впровадження нейромереж: підвищення мотивації дітей, суттєву економію часу педагогів, створення емоційно привабливого освітнього середовища та комплексний розвиток мовленнєвих і когнітивних функцій.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному аналізі потенціалу нейромереж у корекційній освіті, практичній демонстрації їх ефективності та розкритті інноваційних підходів до використання штучного інтелекту в логопедичній практиці.

Результати дослідження окреслюють перспективи технологічної трансформації корекційної освіти, показуючи, що нейромережі є потужним інструментом підтримки та розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: нейромережі, логопедія, логопедична робота, штучний інтелект, промпт-інженерія, дидактичні матеріали, графічна генерація.

Kurienkova Anna. Neural networks as an innovative tool in speech therapy work

The study explores innovative possibilities of using neural networks in speech therapy and correction work, analyzing the potential of artificial intelligence to optimize the educational process, especially when working with children who have speech disorders.

The scientific research reveals a wide range of neural network applications in speech therapy practice, demonstrating their unique capabilities in creating personalized didactic materials, generating educational comics, and developing educational tools. Of particular methodological value is a detailed analysis of the technique for composing effective prompts for image generation.

The study presents graphic neural networks DeepAI.art (for creating images from text descriptions) and Photoeditor.ai (a tool for editing and generating portraits), uncovering their potential in speech therapy practice.

Practical use cases of neural networks are presented: creating individual learning materials, generating comics for speech correction, and developing exercises for fine motor skills development. Each case demonstrates unique possibilities for transforming the correction and educational process.

The research convincingly proves the advantages of neural network implementation: increasing children's motivation, significant time savings for educators, creating an emotionally appealing educational environment, and comprehensive development of speech and cognitive functions.

The scientific novelty of the work lies in a comprehensive analysis of neural networks' potential in correctional education, a practical demonstration of their effectiveness, and revealing innovative approaches to using artificial intelligence in speech therapy practice.

The study's results outline the prospects of technological transformation in correctional education, showing that neural networks are a powerful tool for supporting and developing children with special educational needs.

Key words: neural networks, speech therapy, speech therapy work, artificial intelligence, prompt engineering, didactic materials, graphic generation.

Вступ. На сьогодні ефективно організовані цифрові технології дають можливість проводити онлайн весь освітній та корекційно-логопедичний процеси. Так, цифрові технології надають широкі можливості для організації on-line діагностики та моніторингу мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями мовлення. Крім того, вони дають змогу вибудовувати освітній процес

відповідно до індивідуальних особливостей розвитку дітей, використовуючи спеціальні програми та мовленнєві тренажери, наочні посібники тощо.

Зокрема, використання цифрових технологій є доречним на різних етапах корекційно-логопедичної роботи – при формуванні вимови, розвитку фонематичного сприйняття, оволодінні елементами грамоти, фор-

муванні лексико-граматичних засобів мови, розвитку зв'язного мовлення, а також при розвитку артикуляційної моторики та мовленнєвого дихання.

Аналіз актуальних досліджень. У сфері використання цифрових технологій у корекційно-логопедичній роботі забезпечує комплексний підхід до впровадження інноваційних методик. Сучасні наукові розвідки висвітлюють широкі можливості спектру цифрових технологій, зокрема застосування штучного інтелекту, нейромереж, віртуальної та доповненої реальності в освітньому процесі. Дослідження А. Куренкової, Л. Костик, М. Олійник та ін. підтверджують ефективність інноваційних технологій для мовленнєвого розвитку дітей, особливо з особливими освітніми потребами. Науковці О. Трифонова, М. Садовий та ін. акцентують увагу на потенціалі штучного інтелекту в освітніх процесах, а Н. Хміль розкриває перспективи використання віртуальної реальності. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, за дослідженнями Т. Годецької, І. Розенквіт та ін., створює нові можливості для індивідуалізації навчання, розвитку творчих та дослідницьких здібностей учнів. Аналіз представлених наукових джерел демонструє, що питання цифрової трансформації освіти та застосування нейромереж активно досліджується сучасними науковцями. Водночас, незважаючи на значний науковий інтерес, комплексних досліджень щодо впровадження сучасних технологічних рішень, зокрема нейромереж, у практику роботи логопеда та навчально-корекційний процес наразі бракує. Саме це зумовило вибір теми нашого наукового дослідження та визначила його актуальність.

Мета статті. Проаналізувати можливості використання нейромереж у корекційно-логопедичній роботі, розкрити практичні аспекти їх застосування нейромереж в практиці роботи вчителя-логопеда.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому просторі дедалі більшої актуальності набувають інноваційні технологічні рішення, спрямовані на підвищення ефективності навчально-корекційного процесу. Особливо це стосується роботи з дітьми, які мають особливості мовленнєвого розвитку, адже впровадження сучасних цифрових інструментів може суттєво трансформувати традиційні логопедичні методики.

Водночас, технологічний прогрес не лише пропонує нові інструменти, але й висуває підвищені вимоги до професійної компетентності педагогів, їхньої здатності адаптуватися до динамічних змін у освітньому середовищі. Саме тому вивчення потенціалу нейромереж у корекційно-логопедичній роботі набуває особливої теоретичної та практичної значущості.

У контексті освіти використання нейромереж відкриває надзвичайно широкі можливості. Особливо актуальним є застосування нейромереж у корекційно-розвивальній роботі. Такі технології не лише підвищують мотивацію дітей до занять, але й сприяють комплексному розвитку мовлення та психічних функцій. Важливою перевагою є те, що використання нейромереж не вимагає значних додаткових ресурсів від педагогів і може здійснюватися спільно з учнями, розвиваючи їхні творчі та інтелектуальні здібності.

За допомогою нейромереж можна створювати різноманітний контент: від зображень та ілюстрацій до анімації, відео, музики, текстів та дизайну. Для дистанційного навчання це особливо корисно, оскільки дозволяє генерувати спеціалізовані матеріали:

- картинний і текстовий матеріал для корекції звуковимови;
- діагностичний матеріал;
- тексти та ілюстрації для розвитку фонематичного сприйняття;
- матеріали для розвитку зв'язного мовлення;
- зображення для корекції складової структури слова;
- дидактичні ігри тощо.

Графічні нейромережі мають ряд унікальних переваг. Вони економлять час, дозволяють перетворювати ідеї на образи з урахуванням індивідуальних вподобань, створювати зображення за текстовим описом, редагувати та модифікувати зображення. Серед популярних інструментів варто виділити

- DeepAI.art – сервіс для створення зображень за текстовим описом;
- Photoeditor.ai – інструмент для редагування та генерації фотореалістичних портретів.

Використання цифрових технологій та нейромереж у корекційно-логопедичній роботі має значний позитивний вплив: забезпечує наочність на високому естетичному та емоційному рівні, дозволяє залучити велику кількість дидактичного матеріалу, збільшує обсяг виконуваної роботи на занятті в 1,5-2 рази, активізує пізнавальну діяльність дітей, підвищує навчальну мотивацію дітей з порушеннями мовлення, сприяє ефективному коригуванню мовленнєвих порушень та знижує ризик соціальної дезадаптації дошкільнят.

Рекомендації щодо впровадження штучного інтелекту в освіту базуються на кількох ключових аргументах: це технологія майбутнього, яка є інноваційною; ШІ виступає ефективним помічником педагога; використання є простим і зручним; забезпечує економію часу; робить навчальний процес цікавим та надає широкі можливості для індивідуалізації навчання.

Важливим аспектом роботи з нейромережами є створення якісних промптів – текстових описів бажаного зображення. Чим точніше та детальніше описано бажаний результат, тим вища ймовірність отримати саме те зображення, яке ви очікуєте. Промпт (prompt) – це текстовий опис бажаного зображення, який ви надаєте нейромережі для генерації картинки. Якісний промпт є ключем до отримання саме того результату, який ви хочете побачити. Для створення ефективного запиту на генерацію зображень нейромережами існує декілька основних формул та підходів (табл. 1.)

Формула ідеального промту для створення зображення за допомогою нейромережі складається з восьми ключових компонентів, які дозволяють максимально точно описати бажане зображення.

Перший компонент – тип зображення, який визначає формат та жанр: це може бути фотографія, цифровий арт, малюнок, 3D рендер, ілюстрація або концепт-арт.

Другий компонент – головний об'єкт, який вимагає максимально чіткого та конкретного визначення центрального елемента, з використанням точних іменників та уникненням розмитих формулювань.

Третій компонент описує деталі об'єкта: колір, матеріал, текстуру, розмір, форму та особливості. Четвертий компонент – стиль – охоплює художній напрямок, історичну епоху, техніку виконання та може включати посилання на відомого художника або конкретний стильовий прийом.

П'ятий компонент – освітлення – деталізує характеристики світла: його тип (природне чи штучне), час доби, атмосферу, напрям та контрастність. Шостий компонент – ракурс – визначає параметри зображення: кут зйомки, відстань до об'єкта, перспективу, глибину та композицію.

Сьомий компонент включає технічні параметри: роздільну здатність, співвідношення сторін, якість рендерингу, фокус та рівень деталізації. Восьмий, заключний компонент, охоплює додаткові характеристики: настрій, емоційне забарвлення, особливі ефекти, контекст та середовище.

Послідовне та детальне врахування всіх цих компонентів дозволяє створити максимально точний та наближений до бажаного результату промпт для нейромережі. Використовуючи ці формули, ви можете створювати чіткі та детальні описи для генерації зображень, що значно підвищить якість отриманих результатів. Важливо пам'ятати, що чим точніше та детальніше ви опишете бажане зображення, тим більша ймовірність отримати саме той результат, який ви очікуєте.

Теоретичні положення найкраще розкриваються в практичному застосуванні, тому розглянемо конкретні кейси, які демонструють широкий спектр можливостей застосування нейромереж у корекційно-логопедичній роботі. Ми детально проаналізуємо основні напрямки використання цієї технології.

Кейс 1: Створення персоналізованих дидактичних матеріалів У логопедичній практиці часто виникає потреба у спеціалізованих навчальних матеріалах, адап-

тованих до індивідуальних особливостей дитини. Наприклад, для дитини з порушенням вимови звуку «Р» можна згенерувати унікальну серію зображень з предметами, що містять цей звук. Промпт: «Дитяча ілюстрація, акварельний стиль, веселий червоний робот, який грає з різними предметами на літеру «Р»: риба, равлик, ромашка»

Такий підхід не лише урізноманітнює навчальні матеріали, але й робить процес корекції мовлення більш цікавим та захоплюючим для дитини.

Кейс 2: Генерація навчальних коміксів Використання коміксів є ефективним методом залучення дітей до навчального процесу. Нейромережі дозволяють створювати унікальні інтерактивні історії, спрямовані на корекцію мовленнєвих порушень. Промпт: «Дитячий комікс, м'який мультиплікаційний стиль, діти вчать правильну вимову, спілкуються з казковими персонажами, яскраві емоційні обличчя, навчальна атмосфера»

Такі комікси можуть бути спрямовані на подолання комунікативних бар'єрів, формування впевненості у собі та розвиток мовленнєвих навичок.

Кейс 3: Створення індивідуальних історій для подолання страху мовлення Діти з мовленнєвими порушеннями часто відчувають психологічний дискомфорт під час спілкування. Нейромережі дають змогу створювати personalised терапевтичні наративи. Промпт: «Дитяча ілюстрація, акварельний стиль, хлопчик долає невпевненість при спілкуванні, підтримуюче оточення, м'які пастельні кольори, сцена підтримки та подолання страху»

Такі історії допомагають не лише корегувати мовленнєві особливості, але й працювати з емоційно-психологічним компонентом комунікативної діяльності.

Кейс 4: Генерація вправ для розвитку дрібної моторики Розвиток дрібної моторики є crucial складовою логопедичної роботи, оскільки безпосередньо впливає на мовленнєві здібності дитини. Промпт: «Дитяча навчальна ілюстрація, заняття з пальчиковою гімнастикою, яскраві персонажі допомагають виконувати рухи, веселий освітній простір, діти та казкові помічники, надвисока якість зображення»

Таблиця 1

Формули промптів для генерації зображень у логопедичній практиці

Назва формули	Структура промпту	Приклад українською
Мінімальна формула (для простих зображень)	[Тип зображення] + [Об'єкт] + [Ключова деталь] + [Стиль]	«Дитяча ілюстрація, тварини, вивчення звуку «Р», м'який мультиплікаційний стиль»
Узагальнена формула для промта	[Тема] + [Ключові деталі] + [Атмосфера/настрій] + [Мистецький стиль] + [Технічні аспекти] + [Формат]	«Логопедичне заняття, різні предмети зі звуком «Л», атмосфера навчання, дитячий м'який стиль, 4К якість, освітній формат»
Формула ідеального промпту	[Тип зображення] + [Якість] + [Стиль] + [Об'єкт] + [Деталі] + [Дія] + [Локація] + [Час] + [Освітлення] + [Ракурс] + [Атмосфера] + [Технічні параметри]	«Яскрава дитяча ілюстрація, 4К, мультиплікаційний м'який стиль, маленький жираф, вчить звуки, в дитячій кімнаті, м'яке денне світло, фронтальний ракурс, атмосфера радості»
Розширена формула (для складних сцен)	[Тип] + [Якість] + [Стиль] + [Об'єкт] + [Деталі] + [Дія] + [Локація] + [Час] + [Освітлення] + [Ракурс] + [Атмосфера] + [Кольори] + [Ефекти] + [Параметри]	«Освітня ілюстрація, 4К, дитячий навчальний стиль, діти вивчають звуки, групова взаємодія, логопедичний клас, денний час, м'яке освітлення, фронтальний ракурс, атмосфера підтримки»
Формула емоційного промпту	[Стиль] + [Деталізація] + [Технічні параметри] + [Емоційне забарвлення]	«Дитяча ілюстрація, висока деталізація, 4К, відчуття радості від навчання»

Подібні ілюстрації перетворюють технічні вправи на захоплюючу гру, що підвищує мотивацію дітей та ефективність корекційного процесу.

Ці практичні кейси демонструють, що нейромережі – це не просто технологічний інструмент, а потужний освітній ресурс, здатний персоналізувати та оптимізувати корекційно-логопедичну роботу.

Висновки. Використання нейромереж у корекційно-логопедичній роботі є перспективним напрямком модернізації освітнього процесу, що відкриває принципово нові можливості для індивідуалізації навчання та підвищення його якості. Технології штучного інтелекту дозволяють створювати персоналізовані дидак-

тичні матеріали, які максимально точно відповідають індивідуальним потребам та особливостям розвитку кожної дитини з мовленнєвими порушеннями. Ключовим інструментом ефективної роботи з нейромережами є грамотне складання промптів, що вимагає від педагога не лише технічних навичок, але й креативності, глибокого розуміння освітніх цілей та психолого-педагогічних особливостей дитячого розвитку. Впровадження нейромереж у логопедичну практику сприяє: підвищенню мотивації дітей до корекційних занять; економії часу педагогів на підготовку матеріалів; створенню емоційно привабливого освітнього середовища; комплексному розвитку мовленнєвих та когнітивних функцій.

Література:

1. DeepAI. *DeepAI*. URL: <https://deepai.org/> (дата звернення: 22.11.2024).
2. Free AI Photo Editor: Automatic Photo Editing with AI. *Free AI Photo Editor: Automatic Photo Editing with AI*. URL: <https://photoeditor.ai/> (дата звернення: 22.11.2024).
3. Годацька Т. І. Педагогіка: цифрові орієнтири. *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки*. 2023. Вип. 18. С. 46–66.
4. Костик Л., Олійник М. Сучасні інноваційні технології проведення корекційної роботи у професійній діяльності вчителя-логопеда. *Psychology Travelogs*. 2024. № 3. С. 219–228. URL: <https://doi.org/10.31891/pt-2024-3-21> (дата звернення: 22.11.2024).
5. Куренкова А. В. Інноваційні технології мовленнєвого розвитку дітей з ЗНМ в роботі вчителя-логопеда. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 62. Том 2. С. 248–254. URL: <http://surl.li/coknix>
6. Куренкова А. В. Використання методів візуалізації в роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. *Inclusion and Diversity*. 2023. С. 30–33. URL: <http://surl.li/ipbnis>
7. Розенквіт І. А. Використання інформаційної графіки та ІКТ для розвитку дослідницьких і творчих здібностей, критичного мислення учнів на уроках зарубіжної літератури: XI Міжнародний фестиваль педагогічних інновацій (м. Черкаси 26–27 вересня 2019 року). Черкаси: КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 2019. Том 2. С. 193–195.
8. Трифонова О., Садовий М. Використання штучного інтелекту та нейромереж в освітньому процесі з фахових дисциплін студентами спеціальності «Професійна освіта (Цифрові технології)». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2023. №. 1. С. 45–54.
9. Хміль Н. А., Галицька-Дідух Т. В., Цяньці В. Використання віртуальної та доповненої реальності в українській освіті. *Академічні візії*. 2023. №. 22. URL: <https://zenodo.org/records/8251886>

References:

1. DeepAI. *DeepAI*. URL: <https://deepai.org/> (accessed: 22.11.2024).
2. Free AI Photo Editor: Automatic Photo Editing with AI. *Free AI Photo Editor: Automatic Photo Editing with AI*. URL: <https://photoeditor.ai/> (accessed: 22.11.2024).
3. Hodetska, T. I. (2023). Pedahohika: tsyfrovii oriientyry [Pedagogy: digital guidelines]. *Analitychnyi visnyk u sferi osvity u nauky*, no18, 46–66 [in Ukrainian].
4. Kostyk, L., & Oliinyk, M. (2024). Suchasni innovatsiini tekhnolohii provedennia korektsiinoi roboty u profesiinii diialnosti vchytelia-lohopeda [Modern innovative technologies of correctional work in the professional activity of a speech therapist]. *Psychology Travelogs*, 3, 219–228. URL: <https://doi.org/10.31891/pt-2024-3-21> (accessed: 22.11.2024) [in Ukrainian].
5. Kurienkova, A. V. (2023). Innovatsiini tekhnolohii movlennievoho rozvytku ditei z ZNM v roboti vchytelia-lohopeda [Innovative technologies of speech development of children with General Underdevelopment of Speech in the work of a speech therapist]. *Aktual'ni pytannia humanitarnykh nauk*, 62(2), 248–254. URL: <http://surl.li/coknix> [in Ukrainian].
6. Kurienkova, A. V. (2023). Vykorystannia metodiv vizualizatsii v roboti z ditmy z tiazkymy porushenniamy movlennia [Using visualization methods in working with children with severe speech disorders]. *Inclusion and Diversity*, 30–33. URL: <http://surl.li/ipbnis> [in Ukrainian].
7. Rozenkwt, I. A. (2019). Vykorystannia informatsiinoi hrafiiky ta IKT dlia rozvytku doslidnytskykh i tvorchykh zdibnostei, krytychnoho myslennia uchniv na urokakh zarubizhnoi literatury [Using information graphics and ICT to develop research and creative abilities, critical thinking of students in foreign literature lessons]. *XI Mizhnarodnyy festyval' pedahohichnykh innovatsiy* (pp. 193–195) [in Ukrainian].
8. Tryfonova, O., & Sadovyi, M. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu ta neiromerezhv osvitnomu protsesi z fakhovykh dystsyplin studentamy spetsial'nosti «Profesiina osvita (Tsyfrovii tekhnolohii)» [Using artificial intelligence and neural networks in the educational process of professional disciplines by students of the specialty «Professional Education (Digital Technologies)»]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Pedahohika*, 1, 45–54 [in Ukrainian].
9. Khmil', N. A., Halytska-Didukh, T. V., & Tsian'tsi, V. (2023). Vykorystannia virtual'noi ta dopovненоi real'nosti v ukrains'kii osviti [Using virtual and augmented reality in Ukrainian education]. *Akademichni vizii*?22. URL: <https://zenodo.org/records/8251886> [in Ukrainian].

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ТАКТУ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Людмила Зіновіївна Пакушина,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри початкової освіти
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID ID: 0000-0002-5930-8558

Інна Миколаївна Литвин,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри початкової освіти
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID ID: 0000-0002-8946-1449

У статті розглянуто сутність поняття «педагогічний такт» та окреслено його складові. Також розкрито сутність і компоненти терміну «освітнє середовище», в якому виділено соціальний компонент, як основну рушійну та розвивальну силу і водночас специфічну складну систему, здатну до самоорганізації.

Визначено, що інклюзивне освітнє середовище має такі особливості як гетерогенність учнівських груп дітей та командний підхід у роботі групи фахівців різного професійного спрямування: вчителів, спеціальних педагогів, психолога, медиків та соціального працівника. Робота у такій неоднорідній команді вимагає від кожного її учасника, неухильного дотримання правил корпоративної етики, що у цілому становлять основу їх професійного такту. Провідною ланкою соціальної системи інклюзивного освітнього простору, яка поєднує між собою таких різних професіоналів, як медичні працівники та психолого-педагогічні працівники є вчитель-логопед, професійна діяльність якого має забезпечити необхідне педагогічне продовження раніше прикладених медичних зусиль для успішної адаптації дитини з особливостями розвитку до різноманітних і мінливих умов довкілля. Тому вчитель-логопед має володіти особливим медико-педагогічним тактом.

Для визначення особливостей педагогічного такту логопеда проаналізовано особливості професійної етики медичних працівників та виділені їх професійні якості, доцільні й для діяльності вчителя-логопеда. Сформовано теоретичну модель особливостей педагогічного такту вчителя-логопеда в умовах інклюзивного освітнього середовища. Визначено, що тактовність логопеда формується поступово на основі внутрішньої інтеграції природної доброти, чуйності, любові до дітей особистості із педагогічними цінностями, виділеними нею у процесі професійної підготовки. Таке особистісне новоутворення підсилюється професійною компетентністю набутою як у процесі навчання, так і подальшої професійної діяльності.

Ключові слова: такт; педагогічний такт; освітнє середовище; інклюзивне освітнє середовище; особливості педагогічного такту вчителя-логопеда.

Pakushyna Liudmyla, Lytvyn Inna. Specific Features of Pedagogical Tact of a Speech Therapist in an Inclusive Educational Environment

The purpose of the article is to outline the specific features of pedagogical tact of a speech therapist in an inclusive educational environment. To achieve this goal, the essence of the concept of "pedagogical tact" is first examined, along with its components. The article also explores the concept and components of an "educational environment," highlighting the social component as the main driving and developmental force and, at the same time, as a unique, complex system capable of self-organization.

It is noted that an inclusive educational environment has distinct features such as the heterogeneity of student groups and a team approach involving specialists from various professional backgrounds: teachers, special educators, psychologists, medical professionals, and social workers. Working in such a diverse team requires each member to strictly adhere to rules of corporate ethics, which collectively form the foundation of their professional tact. The speech therapist serves as the central link in this inclusive educational system, connecting various professionals, such as medical and psycho-pedagogical staff, and ensuring the continuation of necessary pedagogical interventions after initial medical efforts. This continuity supports the successful adaptation of children with developmental needs to various and changing environmental conditions. Thus, a speech therapist needs to possess a special kind of medical-pedagogical tact.

To determine the characteristics of a speech therapist's pedagogical tact, an analysis of the professional ethics of medical professionals is conducted, highlighting qualities that are also relevant for a speech therapist. A theoretical model of the specific features of pedagogical tact for a speech therapist in an inclusive educational environment is formed. It is identified that a speech therapist's tactfulness gradually develops through the internal integration of natural kindness, empathy, and love for children with pedagogical values acquired during professional training. This personal formation is further strengthened by professional competence gained both during education and through ongoing professional practice.

Key words: tact; pedagogical tact; educational environment; inclusive educational environment; specific features of a speech therapist's pedagogical tact.

Вступ. Збільшення в Україні кількості дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення призвели до підвищення попиту українського суспільства на таких фахівців, як учителі-логопеди. У той же час, завдання їх підготовки у закладах вищої освіти (ЗВО) суттєво ускладнилися. Адже сьогодні вчителі-логопеди, як і інші спеціальні педагоги, фактично стали провідними фахівцями інклюзивного освітнього середовища, яке прагне до реалізації прав на освіту усіх дітей суспільства, незалежно від їх особливостей.

Отже, сучасним учителям-логопедам доводиться працювати з учнівськими групами в яких можливості й потреби дітей є суттєво різними. Це вимагає від них як високої фахової компетентності, так і особливих особистісних якостей, що допомагають їм витримувати усі труднощі такої різномірної та різнопланової професійної діяльності. Тому питання формування особистісних якостей вчителя-логопеда, які є значимими для діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища, нині є актуальними і потребують ретельного вивчення.

Аналіз основних публікацій. Погоджуємося із думками вітчизняних науковців, що однією із провідних «професійних особливостей» [19, с. 36] або «професійних якостей» [6, с. 39] будь-якого педагога, а також «центральною умовою можливості встановлення та підтримки його контакту із учнями» [9] є педагогічний такт. Питання педагогічного такту розглядали у своїх працях такі сучасні вітчизняні науковці, як О. Внукова [2], С. Демидась [5], Л. Кайдалова, Н. Щокіна, Т. Вахрушева [6], А. Колодяжна [9], Т. Хома, І. Холковська, О. Волошина, С. Губіна, Ю. Шевченко та інші.

Загалом термін «такт» походить від латинського слова «tactus», що дослівно перекладається, як дотик, вплив. Відповідно до словника української мови це поняття має кілька значень: «1) метрична музична одиниця; 2) ритм якогось руху, дії; 3) частина робочого циклу якогось механізму; 4) почуття міри, що підказує правильне розуміння або оцінку явищ дійсності» [15]. Отже, у випадку педагогічного такту – це почуття міри особистості, що допомагає їй прийняти правильне педагогічне рішення на шляху досягнення поставленої триєдиної навчальної, розвивальної та виховної мети.

На думку О. Внукової, педагогічний такт «відрізняється від загального поняття такту тим, що позначає не тільки позитивні якості педагога (повагу, любов до дітей, ввічливість), але і вміння вибрати правильний підхід до вихованців» [2]. Дослідниця Н. Федорова, вивчаючи проблему формування гуманістичної педагогічної позиції майбутніх логопедів, зауважує, що тактовність педагога це вміння виявляти власну гідність, не обмежуючи самолюбності дітей та колег [17, с. 54]. С. Демидась вважає, що «педагогічний такт сучасного вчителя – це його педагогічна майстерність, що «не засвоюється способом заучування, запам'ятовування чи тренування, а є наслідком творчості вчителя, показником гнучкості його розуму. Він є психологічним інструментом впливу на підростаючу особистість, а також є необхідною умовою для здійснення особистісно-орієнтованого підходу» [5].

Дослідники А. Колодяжна, А. Сорока, М. Сорока вважають, що «педагогічний такт є показником моральних якостей педагога, його професійної майстерності та характеризує його стиль роботи». Основою педагогічного такту називають «розуміння педагогами психологічних принципів навчання й розвитку дітей та молоді, а також їх безперервний професійний розвиток». Серед складових педагогічного такту виділяють окрім особистісних характеристик, вольові якості, інтелектуальні особливості та комунікативні уміння основою яких є розуміння педагогом принципів і явищ психології [9].

Отже, педагогічний такт особистості формується поступово під час її професійного навчання та педагогічної діяльності, які сприяють професійному зростанню й набуттю високих рівнів професійної компетентності або майстерності фахівця.

Також науковці виділяють складові компоненти педагогічного такту серед яких: «гуманістична спрямованість і професійна компетентність, спостережливість і уважність, вимогливість і доброзичливість, довіра і повага, витримка і самовладання, чуйність і милосердя, педагогічна кмітливість і емоційна культура, а також педагогічна техніка (зовнішня та внутрішня) відповідно до ситуації» [6, с. 40; 2].

Педагог Н. Федорова вважає саме «гуманістичну педагогічну позицію логопеда показником сформованості його готовності до ефективної роботи з дітьми з особливостями розвитку», яку визначає як «систему позитивних і конструктивних ставлень до себе, професійної діяльності та дітей, що засвідчується його здатністю орієнтуватися на кожную дитину як найвищу цінність» [17, с. 3].

Розмірковуючи над проблемою педагогічної деонтології вчителів-дефектологів, яких нині в Україні називають спеціальними педагогами серед яких і логопеди, О. Колишкін виділяє такі важливі професійні риси цих фахівців як: витримка; висока самосвідомість; здатність до самоконтролю; відповідальність за виховання та навчання учня; турбота про його здоров'я; анатомо-фізіологічне мислення, що дозволяє узагальнити й оцінити дані психолого-медико-педагогічної консультації та установити особистий контакт з учнем; особлива комунікація з дітьми з ООП, яку можна порівняти із мистецтвом, оскільки вона вимагає щадного ставлення до вихованця, постійного його заохочування і відповідно виваженого використання слова при спілкуванні з такою дитиною. При цьому учитель має пам'ятати, що його «необережне слово, байдуже чи безвідповідальне ставлення до учня може не тільки спричинити погіршення результатів навчання й оздоровлення, але й непередбачувані наслідки». Також спеціальний педагог «не повинен шкодувати часу на пояснення родичам дитини стану здоров'я та обговорення можливих прогнозів щодо навчання й виховання. При розмові має вміти уникати як елементів зайвого оптимізму, так і залякування, особливу увагу приділяючи сім'ям, де одна дитина і де дітей уже більше не буде» [7].

Дослідниця В. Ляшко також, розглядаючи етику й деонтологію педагога-дефектолога, згадує у своїй роботі про педагогічний такт дефектолога, як одну зі складових його педагогічного таланту та педагогічних здібностей і у той же час як один із компонентів його етико-деонтологічної компетенції [11, с. 440].

Отже, аналіз наявних літературних джерел показав, що поняття «педагогічного такту вчителя-логопеда та його компонентів в умовах інклюзивного освітнього середовища» так і не стало предметом вивчення науковців. Тому **метою** нашої статті є окреслення саме особливостей педагогічного такту вчителя-логопеда в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети використовували такі методи дослідження, як теоретичний аналіз, узагальнення, порівняння та систематизація інформації наукових та науково-методичних літературних джерел, а також метод моделювання для визначення компонентів педагогічного такту вчителя-логопеда в умовах інклюзивного освітнього середовища й унаочнення взаємозв'язків між ними.

Результати. Зазвичай діяльність сучасного логопеда відбувається в освітньому середовищі. Сутність поняття «освітнє середовище» розкрито у працях М. Братко [1], О. Петренко [13], А. Гоцалюк [3], Г. Груць [4] та інших.

У дослідженнях М. Братко [1, с. 68] освітнє середовище у цілому окреслено як «багаторівнева система умов/обставин/чинників/можливостей, яка забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкту в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному».

Роботи О. Петренко уточнюють, що освітнє середовище – це природне або штучно створене оточення учасників освітнього процесу в просторі освіти, що включає зміст і засоби освіти, спрямовані на забезпечення продуктивної творчої діяльності особистості, її освітній розвиток, педагогічні умови, ситуації, систему взаємин між людьми, поєднанні спільною педагогічною й навчальною діяльністю». Авторка також описує кілька моделей освітнього простору, що включають різні компоненти [13]. Аналогічні загальні компоненти освітнього середовища знаходимо й у роботі Г. Груць, а саме: «соціальний (особливості суб'єктів освітнього процесу та їх комунікаційна сфера), просторово-предметний (архітектурна організація освітнього простору) і психодідактичний (зміст і методи навчання, обумовлені психологічними цілями побудови освітнього процесу)» [4].

Такі визначення авторів підводять нас до усвідомлення того, що освітнє середовище є «загальним, сукупним, об'єднаним, інтегральним, цілісним чинником розвитку і становлення особистості, що відіграє значну роль у модифікації її поведінки, яка розгортається внаслідок запланованих і незапланованих впливів середовища, взаємодії особистості з його складовими» [1, с. 71].

Дослідниця А. Гоцалюк наголошує, що сучасне освітнє середовище є «складною, відкритою, нелінійною структурою, здатною до самоорганізації». Авторка підкреслює, що саме самоорганізація учасників освітнього

процесу є тим важливим аспектом, що дає можливість усій системі освіти вистояти у критичних умовах буття і, більше того, стати показником її ефективності [3].

Отже, саме соціальний компонент освітнього середовища є його основною рушійною та розвивальною силою, яку варто розглянути більш детально як специфічну складну систему.

Закон України «Про освіту» визначає інклюзивне освітнє середовище, як «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [14]. Тобто, основними категоріями соціального компоненту освітнього середовища є суб'єкти освітнього процесу, а точніше фахівці закладу освіти та їхні учні. Звісно головними у цій системі є учні заради розвитку яких фахівці об'єднують свої професійні зусилля в умовах певного простору життєдіяльності. Проте існування та розвиток цієї системи значно залежить від поглядів, умінь та творчості саме фахівців закладу.

Науковці С. Чупахіна, Т. Потапчук і А. Лякішева уточнюють, що інклюзивне освітнє середовище є «спеціально організованим середовищем, спрямованим на соціалізацію дітей, враховуючи при цьому можливості, особливості та потреби різних категорій дітей». Також автори підкреслюють, що в таких умовах «сучасний вчитель-логопед працює з різними нозологічними групами дітей, зокрема і з дітьми з комбінованими порушеннями» [18].

Дослідниці А. Турубарова, Ю. Клочкова, А. Король чітко розкривають сутність роботи учителя-логопеда із різними нозологічними групами дітей, називаючи це «роботою із гетерогенними групами дітей». Авторки зауважують, що учні таких груп «можуть мати різні рівні навчання та потребу у різних методах навчання; група може включати як дітей із високими здібностями, так і тих, хто вимагає додаткової підтримки; деякі учні можуть мати індивідуальні потреби в різних сферах, таких як мовлення, поведінка чи емоційна підтримка», що відповідно «вимагає від педагогічної системи індивідуалізованого підходу, який дозволяє адаптувати навчальні стратегії та методи до конкретних потреб кожного учня» [16].

У таких умовах «винятково важливим чинником та однією із ключових умов успішного інтегрування дітей з особливими потребами в освітнє середовище» дослідниці А. Колупаєва та О. Таранченко називають «командний підхід, що являє собою динамічну систему перетину фахових взаємозв'язків спеціалістів педагогічно-психологічного, медичного, соціального профілів і забезпечує успішність інклюзивних процесів» [10, с. 14-15.].

Варто зауважити, що робота у команді – є непростим завданням, яке вимагає від кожного її учасника взаємоповаги, односпрямованого розуміння проблеми й націленого на неї професійного завдання, а також добросовісного ставлення до виконання своїх обов'язків. Тому одним із провідних факторів саме інклюзивного освітнього середовища вважаємо дотримання правил корпоративної етики кожним учасником міжфахової

командної взаємодії в інклюзивному освітньому просторі, що у цілому і становить основу їх професійного такту. А тому питання професійної й корпоративної етики, мають бути важливим аспектом підготовки кожного майбутнього фахівця інклюзивного освітнього простору і вчителя-логопеда у тому числі.

Оскільки учителі-логопеди часто працюють із дітьми, здоров'я яких має ті чи інші порушення, він повинен мати анатомо-фізіологічне мислення, що дозволить розуміти стан дитини і бути надійною опорою для таких дітей у процесі їх розвитку. Отже, його професійна діяльність має забезпечити необхідне педагогічне продовження раніше прикладених медичних зусиль для успішної адаптації дитини з особливостями розвитку до різноманітних і мінливих умов довкілля. Саме тому цього спеціаліста можна також назвати провідною ланкою соціальної системи інклюзивного освітнього простору, яка поєднує між собою таких різних професіоналів, як медичні працівники та психолого-педагогічні працівники.

Учителі-логопеди хоч і належать до педагогів, але є особливими, оскільки крім суто педагогічних методів застосовують у своїй діяльності такі методики лікувального впливу на тіло дитини, як логопедичний масаж та артикуляційну гімнастику. Також часто саме логопеди першими помітивши порушення у розвитку організму дітей, рекомендують їхнім батькам звернутися із дітьми на консультацію до лікарів (хірургів-стоматологів, ортодонтів, невропатологів, отоларингологів тощо) чи до психологів.

Отже, сучасний учитель-логопед інклюзивного закладу освіти має бути спроможним доцільно облаштовувати необхідне розвиваюче навчально-виховне середовище, знаходити та використовувати різні способи взаємодії із гетерогенними групами дітей, обирати та застосовувати одночасно різні методи та засоби їх навчання, спираючись на підтримку колег-фахівців не лише педагогів, а й психологів, медичних і соціальних працівників, співпраця з якими може забезпечити вдалу соціалізацію дітей із особливими освітніми потребами в єдиному освітньому просторі.

Тому для окреслення особливостей професійного такту вчителя-логопеда, який можна назвати не просто педагогічним, а виділивши його проміжне положення, назвати медико-педагогічним; варто розглянути особливості професійної етики інших фахівців команди, які напевно мають і ознаки їх професійної тактовності. Звісно, у першу чергу, це стосується медичних працівників, для яких звичною справою є робота із різними випадками порушень розвитку дітей, і мислення яких також є переважно анатомо-фізіологічним.

Науковці Ю. Колісник-Гуменюк та В. Гуменюк стверджують, що «медична етика є необхідною й невід'ємною стороною професійної спроможності медичного працівника. І ще з часів Гіппократа вважалося, що той, хто не є хорошою людиною, не може бути хорошим медиком». Серед особистісних професійних якостей медичних працівників автори виділяють у першу чергу гуманістичну спрямованість особистості медика, що допомагає йому

«постійно вдосконалювати свої професійні знання, відчувати діагностичні прийоми, виробляти творче клінічне мислення. Також важливою особистісною характеристикою медика називають «вміння володіти собою та стримувати негативні емоції» [8]. Отже, автори виділяють практично такі самі ключові особистісні ознаки фахівців, що є підґрунтям тактовності, як для медичних працівників, так і для педагогів.

А медики Н. Нагорна, С. Острополец, Г. Басшко, О. Дудчак, В. Соколов виділили такі професійні якості лікарів, яких ми ще не зустрічали у описах якостей педагогів, зауважуючи, що «одним із найважливіших обов'язків лікаря є відданість інтересам пацієнта, професійна чесність та збереження в таємниці інформації, що стосується пацієнта». Також автори наголошують на тому, що дитячий лікар, тобто «педіатр повинен мати або розвивати в собі особливі якості», а саме: «окрім ґрунтовних теоретичних і практичних пізнань, окрім належної теоретичної здатності, окрім спокою і твердості духу, окрім справедливості та лагідності у вчинках дитячий лікар не тільки повинен цілком ознайомитися із фізіологічними і патологічними відмінностями дитячого організму, але й разом із тим мати особливу природжену прихильність до дітей» і «знаходити задоволення в спілкуванні з дітьми» [12]. Усі ці якості, на наш погляд, цілковито підходять і для особистості учителя-логопеда. Тому ми переконані, що їх можна вважати ознаками його педагогічної тактовності.

Отже, педагогічний такт вчителя-логопеда – це складна система сукупності його моральних і професійних цінностей із професійними вміннями, сформована у процесі його професійного зростання, кінцевими складовими якої є гуманістична спрямованість та висока професійна компетентність фахівця. Ця складність системи спонукає нас до створення відповідної моделі (рис. 1) з метою усвідомлення взаємозв'язків між її компонентами та послідовності формування.

Гуманістичну спрямованість вчителя-логопеда можна визначити, як систему, що складається із його моральних якостей на які у процесі професійної підготовки накладено професійні педагогічні цінності. А тому погоджуємося із думкою Н. Федорової, що це система «позитивних і конструктивних ставлень особистості до себе, професійної діяльності та дітей» [17]. Таке поєднання змушує фахівця удосконалювати свою здатність до самоконтролю, витримки та самовладання для досягнення запланованої педагогічної мети. Підґрунтям для цього є закладена від природи в людині любов до дітей і, поступово сформоване у процесі професійної підготовки та подальшої практики, непорушне почуття відповідальності за їх виховання та навчання, що спонукають педагога до прояву:

- поваги до людей;
- турботи про здоров'я учнів;
- професійної чесності та збереження у таємниці інформації щодо особливостей процесу розвитку дітей;
- справедливості та лагідності у вчинках, що характеризуватимуть його у цілому як чуйну, милосердну та доброзичливу людину.

Рис. 1. Модель особливостей педагогічного такту учителя-логопеда в умовах інклюзивного освітнього середовища

Висока професійна компетентність вчителя-логопеда або його майстерність – це не менш складна, на наш погляд, система, що формується у процесі навчання та професійної діяльності фахівця. Ґрунтується система на його анатомо-фізіологічному мисленні, спостережливості, уважності та здатності до роботи у команді, які також стимулюються здатністю до самоконтролю, витримки й самовладання особистості. Проявами дії цих компонентів тактовності фахівця є педагогічна техніка (зовнішня та внутрішня) із якої виділяємо окремо не просто вміння професійної комунікації, а їх мистецтво комунікації із дітьми з особливостями розвитку та їх родичами. Крім цього важливою особливістю є довірливе ставлення вчителя-логопеда до учнів і водночас його вимогливість до них, що спонукають процес їх розвитку. У цілому саме таку, на наш погляд, людину і називають професіоналом або майстром своєї справи, яка володіє потужним ресурсом чуйності, милосердя

та доброти у поєднанні із наполегливістю та вимогливістю як до себе, так і до своїх учнів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведене нами теоретичне дослідження показало, що основною особливістю тактовності вчителя-логопеда в умовах інклюзивного освітнього середовища є особистісна внутрішня інтеграція природної доброти, чуйності та любові до дітей із педагогічними цінностями, що поступово формують гуманістичну спрямованість особистості вчителя-логопеда та підсилюються професійною компетентністю, набутою ним як у процесі професійної підготовки, так і завдяки подальшій професійній діяльності. Процес формування такої професійної якості передбачає наявність відповідних моральних задатків особистості, потребує якісної професійної підготовки в умовах закладів вищої освіти та певного часу практичної діяльності. Тому питання оптимізації цього процесу потребують подальших наукових розвідок.

Література:

1. Братко М. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 135. С. 67-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_19 (дата звернення 25.09.2024)
2. Внукова О. Тактовність як ознака майстерності педагога професійної освіти. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи*. Випуск 21. 2019. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/13385/5/VNUKOVA_%D1%82%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf (дата звернення 25.09.2024)
3. Гоцалюк А. Самоорганізація освітнього середовища як показник ефективності освіти. 2024. URL: <https://journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou/article/view/218/177> (дата звернення 25.09.2024)
4. Груць Г. Особливості організації інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти. *Матеріали II Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції «Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат» (20.10.2022 р.)*. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/27181/1/Gruc.pdf> (дата звернення 25.09.2024)

5. Демидає С. Формування психологічної компетентності вчителя: реалії сьогодення. 2017. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/21061/1/98-100.pdf> (дата звернення 25.09.2024)
6. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. Харків: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с. URL: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Book_%D0%9F%D0%9C%D0%92.pdf. (дата звернення 25.09.2024)
7. Колишкін О. Педагогічна деонтологія вчителя-дефектолога. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. №4. С. 429-437. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_4_53 (дата звернення 25.09.2024)
8. Колісник-Гуменюк Ю. І., Гуменюк В. В. Особистісна характеристика медичного працівника. Неперервна професійна освіта : теорія і практика. Серія : Педагогічні науки. Випуск 1-2 (42-43). Київ : ТОВ «Видав. п-во «Едельвейс». 2015. С. 72-77. URL: <https://sal0.li/E8c7Da3> (дата звернення 25.09.2024)
9. Колодяжна А. В., Сорока А. А., Сорока М. А. Педагогічний такт: сутність і необхідність, його психологічні основи. 2023. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/23814/3/SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-8-10.06.23.pdf> (дата звернення 25.10.2024)
10. Колупасва А.А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок. 2019. С. 14-15. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/3481/1/2019navchannja_ditej_oop_v_osvitnomu_seredovishhi_posi.pdf (дата звернення 25.09.2024)
11. Ляшко В. В. Етика та деонтологія вчителя-дефектолога. *Молодий вчений*. №2(78). 2020. С. 438-441. С. 440. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/2/92.pdf> (дата звернення 25.09.2024)
12. Нагорна Н.В., Острополец С.С., Бєшкo Г.І., Дудчак О.П., Соколов В.М. Етика спілкування з пацієнтами через все навчання в інтернатурі. *Новини медицини та фармації. Газета 11-12 (371-372). 2011*. URL: http://www.mif-ua.com/archive/article_print/17905 (дата звернення 25.09.2024)
13. Петренко О. Б. Дефініція і сутнісне наповнення поняття «освітнє середовище» в контексті сучасної освітньої парадигми. *Іноватика у вихованні*. Випуск 7(2). 2018. С. 6-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7%282%29__3 (дата звернення 25.09.2024)
14. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 06.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 28.10.2024)
15. Такт. Словник. UA. *Портал української мови та культури: вебсайт*. 2005-2024. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%A2%D0%B0%D0%BA%D1%82> (дата звернення 28.10.2024)
16. Турбарова А. В., Ключкова Ю. В. Король А. В. Критерії та показники готовності логопедів до роботи з гетерогенними групами дітей. *Inclusion and Diversity*. Випуск 3, 2024. <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/inclusion/article/view/212/196> (дата звернення 28.10.2024)
17. Федорова Н. В. Формування гуманістичної педагогічної позиції майбутніх логопедів. Дис. к. пед. н. 13.00.03 – корекційна педагогіка. Рівненський державний гуманітарний університет, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка, Національна академія педагогічних наук України. Київ. 2019. URL: https://ispukr.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0-3.pdf (дата звернення 28.10.2024)
18. Чупахіна С., Потапчук Т., Лякішева А. Підготовка майбутніх учителів-логопедів до педагогічної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Академічні студії*. Серія «Педагогіка», Вип. 1, 2022. С. 159-167.
19. Шевченко Ю. М. Педагогічна деонтологія: навч.-метод. посіб. [для студ. спеціальності «Початкова освіта»]. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2018. 130 с.

References:

1. Bratko, M. (2015). *Struktura osvitnoho seredovyshcha vyshchoho navchalnoho zakladu* [Structure of the Educational Environment in a Higher Educational Institution]. *Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences. Edition 135*. pp. 67-72. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_19 (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
2. Vnukova, O. (2019) *Taktovnist yak oznaka maisternosti pedahoha profesiinoi osvity* [Tactfulness as a sign of skill of a professional education educator] *Humanitarian space of science: experience and prospects. Edition 21*. Retrieved from: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/13385/5/VNUKOVA_%D1%82%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
3. Hotsaliuk, A. (2024) *Samoorhanizatsiia osvitnoho seredovyshcha yak pokaznyk efektyvnosti osvity*. [Self-organization of the educational environment as an indicator of the effectiveness of education] Retrieved from: <https://journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou/article/view/218/177> (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
4. Hruts, H. (2022). *Osoblyvosti orhanizatsii inkluzyvnoho osvitnoho seredovyshcha v zakladi zahalnoi serednoi osvity* [Features of organizing an inclusive educational environment in a general secondary education institution]. *Materials of the Second All-Ukrainian Interdisciplinary Scientific and Practical Conference "Inclusive Education: Idea, Strategy, Result "*. Retrieved from: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/27181/1/Gruc.pdf> (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
5. Demydas, S. (2017) *Formuvannia psykholohichnoi kompetentnosti vchytelia: realii sohodennia* [Formation of teacher's psychological competence: current realities]. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/21061/1/98-100.pdf> (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
6. Kaidalova, L. H., Shchokina, N. B., Vakhrusheva, T. Yu. (2009) *Pedahohichna maisternist vykladacha* [Pedagogical Mastery of the Teacher]. *Kharkiv*. p. 140. Retrieved from: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Book_%D0%9F%D0%9C%D0%92.pdf. (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].

7. Kolyshkin, O. (2014). Pedahohichna deontolohiia vchytelia-defektoloha. [Pedagogical Deontology of a Special Education Teacher] *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*. №4. 429-437. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_4_53 (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
8. Kolisnyk-Humeniuk, Yu. I., Humeniuk, V. V. (2015) *Osobystisna kharakterystyka medychnoho pratsivnyka* [Personal Characteristics of a Medical Professional]. Continuing Professional Education: Theory and Practice. Series: Pedagogical Sciences. Edition 1-2 (42-43). Kyiv: TOV «Vydav. p-vo «Edelveis». pp. 72-77. Retrieved from: <https://sal0.li/E8c7Da3> (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
9. Kolodiazna, A. V., Soroka, A. A., Soroka, M. A. (2023). Pedahohichni takt: sutnist i neobkhidnist, yoho psykholohichni osnovy. [Pedagogical Tact: Essence and Necessity, Its Psychological Foundations] Retrieved from: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/23814/3/SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-8-10.06.23.pdf> (Date of access: 25.10.2024) [in Ukrainian].
10. Kolupaieva, A.A., Taranchenko, O.M. (2019) Navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v inkluzyvnomu seredovyshchi [Teaching Children with Special Educational Needs in an Inclusive Environment] Kharkiv: Ranok. pp. 14-15. Retrieved from: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/3481/1/2019navchannja_ditej_oop_v_osvitnomu_seredovishhi_posi.pdf (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
11. Liashko, V. V. (2020) Etyka ta deontolohiia vchytelia-defektoloha [Ethics and Deontology of a Special Education Teacher]. *Young Scientist*. no 2(78). pp. 438-441. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/2/92.pdf> (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
12. Nahorna, N. V., Ostroplets, S. S., Baieshko, H. I., Dudchak, O. P., Sokolov, V. M. (2011) Etyka spilkuvannia z patsientamy cherez vse navchannia v internaturi. [The ethics of communicating with patients throughout the internship] *Novyny medytsyny ta farmatsii. Hazeta - News of medicine and pharmacy. Newspaper. 11-12(371-372)*. Retrieved from: http://www.mif-ua.com/archive/article_print/17905 (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
13. Petrenko, O. B. (2018) Definitsiia i sutnisne napovnennia poniattia «osvitnie seredovyshche» v konteksti suchasnoi osvitnoi paradyhmy [Definition and essence of the concept of "educational environment" in the context of the modern educational paradigm]. *Innovatyka u vykhovanni - Innovation in education*. Edition 7(2). 6-16. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7%282%29_3 (Date of access: 25.09.2024) [in Ukrainian].
14. Pro osvitu: Zakon Ukrainy [On education: Law of Ukraine] № 2145-VIII. (2015, September 05). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Date of access: 28.10.2024) [in Ukrainian].
15. Takt. Slovnyk. UA. [Takt. Vocabulary] (2005-2024) *Portal ukrainskoi movy ta kultury: vebsait - Portal of Ukrainian language and culture: website*. Retrieved from: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%A2%D0%B0%D0%BA%D1%82> (Date of access: 28.10.2024) [in Ukrainian].
16. Turubarova, A. V., Klochkova, Yu. V., Korol, A. V. (2024) Kryterii ta pokaznyky hotovnosti lohopediv do roboty z heterohennymy hrupamy ditei [Criteria and indicators of speech therapists' preparedness for working with diverse groups of children] *Inclusion and Diversity*. Edition 3. Retrieved from: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/inclusion/article/view/212/196> (Date of access: 28.10.2024) [in Ukrainian].
17. Fedorova, N. V. (2019) Formuvannia humanistychnoi pedahohichnoi pozytsii maibutnikh lohopediv [Formation of a humanistic pedagogical position of future speech therapists] *Candidate's thesis*. Rivne State Humanitarian University, Institute of Special Pedagogy and Psychology named after Mykola Yarmachenko, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv. Retrieved from: https://ispukr.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0-3.pdf (Date of access: 28.10.2024) [in Ukrainian].
18. Chupakhina, S., Potapchuk, T., Liakisheva, A. (2022) Pidhotovka maibutnikh uchyteliv-lohopediv do pedahohichnoi diialnosti v umovakh inkluzyvnoho osvitnoho seredovyshcha [Preparation of future teachers-speech therapists for pedagogical activities in the conditions of an inclusive educational environment]. *Academic studies*. Series "Pedagogy". Edition 1. pp. 159-167. [in Ukrainian].
19. Shevchenko, Yu. M. (2018) Pedahohichna deontolohiia. [Pedagogical deontology] Melitopol: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Liuks» [in Ukrainian].

НОТАТКИ

Наукове видання

INCLUSION AND DIVERSITY

Науковий журнал

Спецвипуск, 2024

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Н. Кузнєцова*

Підписано до друку: 17.12.2024 р.
Формат 60x84/8. Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 3,02.
Замов. № 0125/077. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.